

GERGELY ZOLTÁN

MEZŐSÉGI KARÁCSONYI NÉPÉNEKEK

A

Mezőségen, de a magyar nyelvterületen általában, a karácsonyi szokásokhoz kapcsolódó énekek legnagyobb része a népénekek közé tartozik vagy jellegében ezekkel rokon. A zenetudomány *népének* fogalmába sorolja mindazokat a dalokat, amelyeket az egyházi gyakorlatban a gyülekezet közösen énekel (Dobszay 2006: 7–10). Ezeknek egy része már szervesen beépült a különböző ünnepek énekrepertoárjába, így a karácsonyi kántálásba is. A szövegek rendszerint vallásos tárgyúak, a dallamok legnagyobb része pedig régi kéziratos feljegyzésekben vagy nyomtatott egyházi énekeskönyvekben megtalálhatók. Egyes darabok régisége egészen a 16. századig vezethető vissza, középkori kanciókkal és gregorián énekekkel mutatnak szoros kapcsolatot, majd ettől kezdődően egészen a 19. századig folyamatosan újabb és újabb dallamokkal bővült a dalkészlet.

1. PÉLDA

A *Parancsolá az Agusztus császár* kezdetű ének szövege először a *Lőcsei Énekeskönyvben* (1635) fordul elő; dallammal együtt az 1635–1650 között készült *Eperjesi Graduálban* található. Csomasz Tóth Kálmán szerint stílusából és tartalmából ítélve, a szöveg korábban keletkezhetett (RMDT I. 44/III–IV). A dallam eredete és stílusa szerint a középkori kancióból lett népénekek közé tartozik (Dobszay 1995 II.: 59. 1. sz.).

Az ének egyik változata az 1744-ben, valamint az 1778-ban kiadott *Kolozsvári Református Énekeskönyvben* található; az 1837-es kiadástól kezdve nem közlik a református énekeskönyvek, így már csak a népi változatokban élt tovább napjainkig, bizonyítékát adva a szájhagyomány megtartó erejének. A népi változatok első közlése a kalotaszegi Tordaszentlászlórról való (MNT II. 1134–1135. 509. sz. jegyzet) és a teljes dallamot hozza, a népénekeknél szoká-

sos lassú lüktetésű ritmusban (1a); a mezőköbölküti változat (1b) előadásmódja parlando; a dallam utolsó sora elmarad, így a strófa háromsorossá válik és az eredetileg plagális mollban hangzó, *lá-végű* dallam az V. fokon zár és *mi-végűvé* alakul.¹ A dallam már a passzív repertoárba tartozik. A bemutatott ének szövege a kántáló énekköltészet két leggyakoribb témájából kiindulva a Betlehembe utazó, *szállást kereső jegyespár* és *Jézus születésének* a történetét jeleníti meg (Krizsa 1982: 109–120, Pozsony 2000: 71–73).²

1. Parancsolá az Agusztus császár

Tordaszentlászló

a)

Pa-ran-cso-lá az A-gusz-tus csá-szár Szám-lál-tus-sék mind e szé-les vi-lág.

b)

Pa-ran-cso-lá az Au-gusz-tus csá-szár Szám-lál-tas-sék mind az e-gész vi-lág.

(a)

Min-den em-ber ne-vét be-i-ras-sa És csá-szár le-ve-lé-be be-vall-ja.

(b)

Min-den em-ber ne-vét be-i-ras-sa.

a) MNT II. 509j; Tordaszentlászló, Kolozs m; gy.Makkai-Nagy, 1939
b) KZA Mg 294 I/12; Mezőköbölküti, Beszterce-Naszód m., Dózsa György 64, Rigó Ferenc 75.
gy. Szenik I. - Munn G. 1975.

2. PÉLDA

A 16. századi *Jer mindnyájan örülünk* kezdetű ének az egyházzenei szakirodalom a *Iam cantemus odie* latin ének fordításaként tartja számon. Szövegének latin és magyar szerzője ismeretlen.

Magyar nyelvterületen a dallam az 1566-os *Váradí énekeskönyv*ben szerepel legelőször; a 16. század végétől a reformátusoknál, a 17. század elejétől a katolikusoknál is folyamatosan jelen van. A 18. században publikált debreceni és kolozsvári református énekeskönyvekben már több szöveggel is szerepel a dallam. Ismeretlen okok miatt a 19. századi énekeskönyv-kiadásokból az ének kimarad, csak a 20. század második felében kezdett újból templomi énekként létezni. (RMDT II. 322–323. 129. sz., 519; SZ–D–RI. 60. I/129. sz.; SZ–D–R

1 A történeti adatok felsorolása: Szenik 1998: 1. sz. (kézirat) és Péter 2008: 108–109. 46. sz.; utóbbiban még egy mezőszegi és egy kalotaszegi, szintén töredékes, *mi-végű* változat található.

2 Az idézett művek több más szövegváltozatot is közölnek.

II. 29. I/129. sz.; MNTK I III(G)178. típ. 526–527.; Dobszay 2006: 110–111. 336. sz.; Volly 1982: 74–75. 50–51. sz., 272.; Péter 2008: 73–74. 16. sz., 109–110. 47. sz.)

Péter Éva kolozsvári zenetörténész – aki a néphagyományban megőrzött egyházi népénekeket is vizsgálta – a fent említett példát a *Megszakítással publikált dallamok* csoportjába sorolja (Péter 2008: 108). Kutatásából kiderül, hogy az Úr Istennek szent Fia (Jer mindnyájan örüljünk) kezdetű éneket a Kv 1778-ban publikálták utoljára. Annak ellenére, hogy az ének több mint 200 évet hiányzott a templomi énekeskönyvből, a néphagyomány mégis megőrizte; Mezőségeen és Kalotaszegen beépült a reformátusok és unitáriusok karácsonyi repertoárjába. A kolozsvári 1996-os kiadású énekeskönyv újból közli a dallamot, viszont a gyakorlatban a régi, népi variáns él, mely a Kv 1778-ban megjelenttel azonos. Ugyanezt támasztják alá a gyűjtések is.³

2. Úr Istennek szent Fia

Poco rubato ♩ = cca 40

1. Úr Is - ten - nek szent Fi - a,
Szü - le - ték e vi - lát - ra.
S el - jött lel - künk bol - dog - sá - gá - ra.

Magyarosvát, Kolozs m., Maneszes (Tóth) Maria 88, Kiss (Dezső) Anna 78, Nagy (Domokos) Zsófia 77, gy. Gergely Zoltán, 2012.

3. PÉLDA

A középkori kancióból származó dallam (3a, 3b) már a 16. századtól benne volt a német katolikus és evangélikus énekgyűjteményekben, később pedig elterjedt a szomszéd lengyel, szlovák és cseh protestáns gyülekezetekben is (RMDT II. 488. 85. sz. jegy.). Luther Márton *Vom Hoch da komm ich her* karácsonyi énekének a magyar nyelvű *Mennyből jövök most hozzátok* fordítása először a *Ráday Graduálban* (1596–1607) jelent meg (RMDT II. 244. 85. sz.; 488–489. 85. jegy.; Péter 2008: 63–65). Az *Eperjesi Graduálban* (1635) található első dallamlejegyzés még a fenn említett *Mennyből jövök most hozzátok* szöveggel közli az éneket; a

3 Péter Éva, valamint Kallós Zoltán gyűjtései (<http://db.zti.hu/kallos/kallos.asp> – 2013. 09. 19.); lásd még MTA Népzenei Típusrendszer szám: 17.148.0/0.

Triller Bálint (1555) sziléziai költő által szerzett *Az Istennek szent anygala*⁴ kezdetű (Friedrich 1944: 84), közismertebb kezdőszakasz csak utólag került a dallamhoz, így közlik a 18. és 21. század között megjelent református, evangélikus és baptista énekeskönyvek is. Dobszay László szerint a katolikus énekeskönyvekből a dallam közlése már a 18. századból kimaradt, viszont vannak olyan erdélyi katolikus gyülekezetek, ahol az ének a szájhagyománynak köszönhetően a mai napig is szerepel a templomi énekgyakorlatban és a téli népszokások énekrepertoárjában.⁵

Az ének használata nemcsak a templomi keretek közé szorított. Erdély központi részén, főleg Kalotaszegen és Mezőségen *Az Istennek szent anygala* a felnőtt kántáló csoportok alaprepertoárjában is jelen van (Péter 2008: 102–105).⁶ A dallamhoz más karácsonyi szövegeket is társítottak, a közismert *Paradicsom szegeletbe* szövegtípus mellett pár karácsonyi, újévi, de profán jellegű szöveg is előfordul (MTA Népzenei Típusrendszám: 18.117.0/1).

Az előadásmód településenként változik: egyes csoportok a templomi, kiegyenlített ritmusú, közepes tempójú, díszítések nélküli előadásra törekednek (3a), míg más csoportok vontatott ritmusban, lassú tempóban, olyan gazdag díszítéssel adják elő az éneket, hogy az szinte felismerhetetlen (3b) (SZ–D–R I. 58. *II/85 sz., SZ–D–R II. 25. II/85. sz.; Volly 1982: 94–95. ének, 102–103, 289–290).⁷ A mezőkeszűi adatközlő az énekeskönyvi variáns (3a) utótagjához hasonló két sort énekel, ebből a harmadik sor más, a negyedik sor pedig a 3a negyedik sorának változata.

3a. Az Istennek szent anygala

Poco rubato ♩ = 185

Az Is-ten-nek szent an-gyala, Meny-nyek-ből hogy a-lá-szál-la,
És a pász-to-rok-hoz ju-ta, Né-ki-ek e-kép-pen szó-la.

Apanagyfalu, Beszterce-Naszód m., Kiss (Gergely) Rozália 63. gy. Gergely Zoltán, 2012.

4 *Es kam ein Engel, hell un klar*-fordítás (RMDT II. 489. 85. sz. jegy).

5 Az ének evangélikus és baptista énekeskönyvi előfordulásait, ad notam jelzéseit lásd Dobszay 2006: 215. sz. 77–78; a 18–20. századi erdélyi református énekeskönyvi előfordulásait lásd Péter 2008: 150.

6 15 adat található még a Kallós Archívumban (<http://db.zti.hu/kallos/kallos.asp> – 2013. 09. 19.)

7 Az amerikai protestánsok 6/8-ban is éneklék a dallamot, míg az erdélyi betlehemesekben 5/8-ban is megszólal az ének.

3b. Az Istennek szent angyala

Quasi giusto ♩ = cca. 47

1. S az Is - ten - nek - szent - an - gya - la,

S meny - nyé - böl - hogy - a - lá - szál - la.

2. És a pásztorokhoz juta,
Nékik eképpen szóla:

Mezőkeszű, Kolozs m., Horváth (Kicsi) Erzsé, 74. gy. Gergely Zoltán, 2012.

4. PÉLDA

Pécseli Király Imre (1585?–1641) karácsonyi énekének (RMKT XVII/2. 15. sz. 33–35, 279–280) a szövegét már a 17. században közli a *Váradai énekeskönyv*, ezt követően más református és evangélikus énekeskönyvben is megjelenik (RMDT II. 319. sz.). A 16. századi krónikás és egyházi énekstílus jegyeit hordozó dallam – annak ellenére, hogy egy évszázaddal később jelent meg – nagy népszerűsége miatt szerzett. A Kv 1744-es énekeskönyv kiadásától a mai napig közölték.⁸

Az ének némi dallam- és szövegváltozással, a protestáns gyülekezeteknél és a katolikusoknál is megtalálható: a baptista énekeskönyv a debreceni változatot közli; a katolikus énektár a népi gyakorlat mintájára, apróbb szövegmódosításokat végezve, jóval később vezette be az éneket. Az evangélikus énekeskönyv, bár a Kv 1744-ben közölt változatra hivatkozik, a katolikusok által használt dallamváltozatot átirított szöveggel közli. A kolozsvári református énekeskönyvek a Kv 1744-ben kiadott változatokat közölték: a dallam ismertetőjegye az első sorban található indító kvint, melyet a népi gyakorlatban is átvettek.

Az évek során az ének funkciója változott: gyülekezeti énekként, betlehemes betétdalként, újévi és kántáló énekként maradt meg a köztudatban.⁹

A dallam hagyományos jellegét nemcsak a modális dór hangsora bizonyítja, hanem az 5+6, 5+6, 5+6, 5 szótagos saffikus, Európa-szerte elterjedt, középkori szerkesztésmód is, melynek metrikai szerkezete a dallam ritmusában is tükröződik (Péter 2008: 88. 32. sz., 105–106. 42. sz.).

A hét versszakos, bibliai ihletésű szöveg Jézus születésének a történetét, a prófécia beteljesedését, az emberiség háláját, örömét, a bűnöktől való megszabadulást és a megváltást – egyszóval a keresztyén hit lényegét, értelmét – foglalja össze.

⁸ Lásd Péter 2008: Táblázat 219. *Krisztus Urunknak áldott születésén* 154.

⁹ Az énekeskönyvi előfordulásait, jellegzetességeit lásd Dobszay 2006: 454. típ. 185.; SZ–D–R I. II/319. sz. 214–215.; SZ–D–R II. II/319. sz. 95.

4a. Krisztus Urunknak

$\text{♩} = 40$

Krisztus Urunknak, Áldott szü-le-té-sén, An-gya-li ver-set,
Mond-junk szent ün-ne-pén. Mely Bet-le-hemnek, me-ze-jé-ben ré-gen
Zen-gett e-kép-pen.

Buza, Kolozs m., Eke (Simon) Mária 78, Czégér (Marha) Ilus 67, gy. Gergely Zoltán, 2012.

4b. Krisztus Urunknak

Quasi giusto $\text{♩} = \text{cca } 36$

1. Krisztus Urunknak áldott szü-le-té-sén,
An-gya-li ver-set mond-junk szent ün-ne-pén.
Mely Bet-le-hem-nek me-ze-jé-be ré-gen, zen-gett ez kép-pen.

Vajdakamarás, Kolozs m., Kenderesi József 71, gy. Gergely Zoltán, 2011.

5. PÉLDA

A középkori kanciók csoportjába besorolt (MNTK I. 500. III(G)/151 tip.; MTA Népzenei Típusrendszer szám: 16.221.0/1-3), az egész magyar nyelvterületen elterjedt *Csordapásztorok* kezdetű karácsonyi ének (Dobszay 1995: 113–115) első írott forrása a 17. században (CC. 1651, lásd: RMDT II. 203. 1. sz., 425–431) jelent meg (5a), viszont a dallam stilisztikai jellemvonásai, illetve a versben megjelenő szövegmotívumok, a szakértők szerint inkább középkori eredetre utalnak. A népszerűségét, elterjedését annak is köszönheti, hogy a katolikus énekeskönyvekben folyamatosan közölték, mind a mai napig szerepel a templomi és népi gyakorlatban egyaránt. A református gyülekezeti éneklés repertoárjában nem szerepel, kéziratos énekeskönyvekben

nem jegyezték le, nem is publikálták, viszont a szájhagyományak köszönhetően mégis beépült egyes erdélyi református közösségek karácsonyi repertoárjába (Péter 2008: 113).

Volly István szerint a 17 versszakos, párbeszédből felépülő, dramatikus mozzanatokkal sugalló ének a legrégebbi magyar betlehemes játék szövege (Volly 1982: 256–262, 19–22. sz. jegyzetek). A *Csordapásztorok* funkciója az idők során változott. Gyülekezeti énekként, kántáló énekként, valamint különböző köszöntő szövegadaptációkkal,¹⁰ betlehemi betétdalként maradt meg a köztudatban.

Az eddig összegyűjtött több mint 200 adat alapján a népzene kutatók három nagy altípust határoztak meg a magyar nyelvterületen: a „dunántúli, dúr hexachord”, az „alföldi, fríg”, mely a legelterjedtebb és legrégebbi forma, valamint az „erdélyi dór” (MNTK I. 501.; SZ–D–R I. II/1 sz., 101–105.; SZ–D–R II. II/1 sz., 49–50.; Dobszay 1984: 391, 398–399), melynek egyediségét az utolsó vers- és dallamsor megismétlése adja. A *Csordapásztorok* változatainak elterjedése tehát földrajzilag nagyjából elhatárolható; az archívumban található anyag, a szakirodalom, valamint a források által közölt variánsok dallamrajza azonos, viszont a hangközök közti különbségek más hangnemeket eredményeznek.

Az ABCC_k szerkezetű, VII (4) 4 1 kadenciájú, fríg példa (5b) előadásmódjában tér el a többitől. A magyarszováti adatközlő a településre jellemző díszítésekkel, lassú rubatóban éneklí. Felőrön, a templomi karácsonyi ünnepélyen a gyerekek énekét elektromos orgonával kísérték (5c). A dallamszakaszokban mindig megismételték az utótagot, így a forma ABBC-BC, hatsorossá alakult. A keszűi fríg hexachord példa (5d) töredékes, dallama a teljes forma utótagjának a megismétléséből alakult ki.

A széki és szépkenyerűszentmártoni dúr hexachord variánsok (5e, 5f) nemcsak hangnemekben térnek el a fenn tárgyalt példáktól, hanem szerkezetben is: a negyedik sor megismétlésével ötsorossá alakulnak.

A *Csordapásztorok* szövegét román nyelvre is lefordították, szórványosan előfordul Bihar (5g) és Szatmár megyében is.

5a. Csorda Pásztorok

Csor - da Pász - to - rok mi - dón — Bet - le - hem - ben

Csor - dát ó - riz - nek é(j) - jel a me - ző - ben.

RMDT II. 203. 1 sz.

10 Más szövegvariánsok: MTA Népzenei Típusrendszer szám: 16.221.0/1–3.

5b. Csordapásztoroknak

Poco rubato $\text{♩} = \text{cca } 123$

1. Csor-da-pász-to-rok - nak, Csor-dát ő-riz-ze - tek,
Éj - jel a me - ző - be, Nap - pal az er - dő - be.

Magyarszovát, Kolozs m., Maneszes (Tóth) Mária 87, gy. Gergely Zoltán, 2011.

5c. Csordapásztorok

$\text{♩} = 80$ 1)

1. Csor-da - pász - to - rok, Mi - dón Bet - le - hem - be,
Csor - dát ő - riz - nek, Éj - jel a me - ző - ben.

1) A szakasz elején a gyermekek bizonytalanul intonálnak.

Felőr, Beszterce-Naszód m., Csoport, gy. Gergely Zoltán, 2011.

5d. Csordapásztoroknak

Giusto $\text{♩} = 44$

1. Csor-da - pász - to - rok - nak, mi - dón Bet - le - hem - be,
Csor - dát ő - ri - zé - nek, Éj - jel a me - ző - be.

Mezőkeszű, Kolozs m., Földvári Mihály 76, gy. Gergely Zoltán, 2012.

5e. Csordapásztorok

Giusto $\text{♩} = 53$ 1)

1. Csor - da - pász - to - rok, Mi - dón Bet - le - hem - be,
Csor - dát ő - riz - nek, Éj - jel a me - ző - be.

1)
4. vsz.

Szék, Kolozs m., Tamás (Kertész) Rózsi 63, Zsoldos Klára 76, gy. Gergely Zoltán, 2012.

5f. Csordapásztorok

Giusto ♩ = 86

1. Csor - da - pász - to - rok, Mi - dón Bet - le - hem - be,
Csor - dát ö - riz - nek, Éj - jel a me - ző - be.

Szépkenyerűszentmárton, Kolozs m., Vincze (Miklósi) Mária 89, gy. Gergely Zoltán, 2012.

5g. Nu vă fie frică

2. Nu vă fi - e fri - că,
Nu vă spăi - mán - tat
Căci Cris - tos - a nă - s - e,
Bu - cu - ri - e ma - re,
Bu - cu - ri - e ta - re.

AFC 3422, Mg 2241 gg, Fiziș, Bihar m. Lunca Saveta 56, gy. Iștoc Lucia, 1974.

6. PÉLDA

A 6. példa dallamában, Louis Bourgeois (1510–1561) francia zeneszerző egyik legismertebb genfi zsoltárját ismerjük fel; Théodore de Bèze (1519–1605) – a 42. zsoltár alapján megírt – szövegét Szenci Molnár Albert (1574–1633) fordította magyarra, 1651 óta (CC. 1651. RMDT

II.) *Mint a szép (híves) hűvös patakra* szöveggel folyamatosan közlik mind a katolikus, mind a protestáns énekeskönyvekben. (Lásd Dobszay 2006: 132–133. 353. típ.)¹¹

A gyülekezeti éneklés már a kezdetektől fogva alkalmazta az „ad notam” gyakorlatot. Így az énekeskönyvekben több olyan dallampélda található, amelyekhez az idők folyamán több szöveg is társult. Péter Éva egyházzene-kutató megállapítása szerint a 42. zsoltár dallamának nem kevesebb mint 9 „ad notam” jelzése van a Kv 1923-ban, valamint 7 a Kv 1996-ban (Péter 2008: 12). A különböző szövegalkalmazások következtében az énekek a gyülekezeti éneklésen kívül más funkciót is betölthettek; ez esetben Szentes István – szucsági (Kolozs megye) születésű, Szilágynagyfaluban 1816–1829 között szolgáló református lelkész – által szerzett *A proféták elhallgattak* szöveggel ellátott dallam beépült a bálványosváraljai református gyülekezet karácsonyi repertoárjába.¹² Egy váraljai adatközlő szerint a faluban ez volt a felnőttek és a házások „nagykántája”. Aki mást énekelt, azt megszólták.¹³

Az egyenletes negyedlüktetésű, templomi előadásmódban elhangzó ének szövege, a Jézus Krisztus születéséről szóló prófécia írás szerinti beteljesedését jeleníti meg. A szakirodalom szerint az énekhez Dunántúlon profán szövegek is társultak (lásd: Sz–D–R I. 236–237. F5. sz.; Sz–D–R II. 107. F5. sz.; MNTK I. 846–847. IV(F)/396. típ. – népi változatok).

6. A proféták elhallgattak

$\text{♩} = 53$

A pró - fé - ták el - hall - gat - tak, Krisz - tus a test - ben el - jött.

A - ki - ről nyil - ván szó - lot - tak az í - rá - sok e - ze - lőtt.

Mín - den bé - tel - je - se - dett, A - mint meg - í - gér - te - tett,

Az Is - ten - től — még kez - det - ben, Ős - sü - le - ink - nek É - den - be.

Bálványosváralja, Kolozs m., Kerekes András (Bandi) 72. gy. Gergely Zoltán, 2011.

11 A dallam katolikus, evangélikus, református és baptista gyülekezeti énekeskönyvekben való előfordulását lásd Dobszay 2006: 132.

12 Az ének nem csak Bálványosváralján épült be a karácsonyi repertoárba. Lásd: Volly 1982: 222. 252. sz., 356–357. (kidei adat); Keszeg 2012: 173. (detrei adat).

13 Interjúrésztlet: *me van a másik, hogy Krisztus Urunknak áldott születésén. De má a legények, hogyha má, ha má nem énekeltek az A profétákat, mer ez nehezebb é kicsit, akko má é kicsit meg is szolták őket: Na mi van, csak Krisztus Urunkot tudjátok?*

7. PÉLDA

A nemzetközileg is híres, *Wie schön leuchtet der Morgenstern* kezdetű Jézus-ének – melyet J. S. Bach is feldolgozott – a német korálrepertoár egyik legismertebb darabja. Az ének szövegét és dallamát Philip Nicolai (1556–1608) németországi lelkész szerezte, 1599-ben Frankfurt am Mainban, melyet a *Frewden-Spiegel dess ewigen Lebens* (*Az örök élet tükörének öröme*) című kötetben jelentetett meg (Nicolai 1599; Péter 2008: 69–71. 13. sz., 107. 45. sz.).

A magyar nyelvterületre viszonylag későn került be az ének. Az 1696-os kiadású, evangélikus Zöngedező Mennyei Kar *Tündöklő hajnali csillag* kezdősorral közli először; a későbbi énekeskönyv-kiadásokban már a *Szép tündöklő hajnalcsillag* szöveggel jelenik meg. 1743-ban Maróthi György, majd 1764-ben Szenci Molnár Albert gyűjteményében is megjelenik, de már a karácsonyi, *Szívünk vígsággal ma bétölt* szövegadaptációval (Péter 2008: 70.; Volly 1982: 335–336. 276. sz. jegy.).

1774-től kezdődően az ének folyamatosan benne van a református énekeskönyvekben, ugyanakkor más alkalmi szövegvariánsokkal megtalálható a katolikus, evangélikus és baptista énekeskönyvekben is (Dobszay 2006: 147–148. 376. sz.; Péter 2008: I. Függelék. 157). A szövegek magyar nyelvű szerzői ismeretlenek.

Mezőségen nem csak a karácsonyi istentisztelet keretében szólalt meg, több településen, szentestén, a felnőttek és házasok – a *Szívünk vígsággal* szöveggel – csoportosan, ünnepélyes, egyenletes lüktetésű énekléssel köszöntötték fel szomszédjaikat, rokonaikat.

Az AABC szerkezetű dallam három nagy frázisból és egy rövid utótagból áll; így a két A frázis 23 szótagú, melynek motívikai összetétele a következőképpen bontható le: A=a+b+c (8+8+7 szótag); a B frázis négy kisebb egységből áll: B=d+e+e+f (4+4+4+4 szótag), a 8 szótagú C sor pedig az előző frázisok zárómotívumait összegezi (Péter 2008: 70. 13. sz.).

7. Szívünk vígsággal

♩ = 45

Szi-vünk víg-ság-gal ma bé-tölt, Mert i-gé-ret sze-rint fel-kött

Is-ten fe-lök szá-má-ra. Az i-gaz-ság fé-nyes nap-ja

Új szö-vet-ség fel-kent pap-ja, El-jött kit sok szent vá-ra.

Csil-log vil-log, már fenn ra-gyog mint a lát-nok lát-ta ré-gen

Fény-lik mint szép nap az é-gen.

Almásmálom, Beszterce-Naszód m., Muzsi János 81, gy. Gergely Zoltán, 2012.

KÖVETKEZTETÉSEK

A bemutatott, énekeskönyvekben megjelent népelemek helyi orális változatai írott forrással rendelkeznek, és a 16. századtól kezdődően katolikus vagy protestáns egyházi énekeskönyvekben jelentek meg. A dallamok egy része a népi gyakorlatban jelentős változáson ment át a legtöbb településen. *Az Istennek szent anyala* (3a), *Krisztus Urunknak* (4a), *A próféták elhallgattak* (6), *Szívünk vígsággal* (7) kezdetű énekek, a templomi előadáshoz hasonlóan, ki-egyenlített, közepes tempóban hangzanak el, míg Mezőkeszűben és Palatkán *Az Istennek szent anyala* (3b, 3c), Vajdakamaráson a *Krisztus Urunknak* és Magyarorszáton az *Úr Istennek szent Fia* (2) kezdetű énekek már eléggé vontatott ritmusban, gazdagon díszítve hangzanak fel. A *Csordapásztorok* (5), mely a magyar nyelvterület egyik legelterjedtebb kántáló éneke, csak részben őrizte meg énekeskönyvi formáját, mivel a népi gyakorlatban számtalan variánsa alakult ki. A *Parancsolá az Augustus császár* (1) kezdetű dalt, melyet utoljára 1997-ben találtak meg és rögzítettek, bár szerepelt kérdőívemben, már nem találtam a meglatogatott mezősegi falvakban.

A dallamokkal ellentétben, a szövegekben nem fedezhető fel lényeges változás. Ez esetben is érvényes Kodály Zoltánnak az a megállapítása, miszerint a dallamok elsősorban a száj-hagyomány útján örökítődnék át. A terepkutatás során, a felvételek készítésekor több adatközlőm használta a gyülekezeti énekeskönyvet, mely elsősorban a terjedelmesebb, hosszabb szövegek felelevenítésekor volt fontos segédeszköz. Az azonban nyilvánvaló volt számomra a helyszíni beszélgetések során és után, hogy a dallamok megtanulása hallás után történt.

SZAKIRODALOM ÉS RÖVIDÍTÉSEK

Dobszay László

1984 *Magyar zenei történet*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

1995 *A magyar népelemek I.* Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém.

2006 *A magyar népelemek I.* Tankönyv. (Egyházzenei füzetek, I/15.) MTA-TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (LFZE) Egyházzenei Kutatócsoport – Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest.

Friedrich Károly

1944 *A magyar evangélikus templomi ének (XVI–XVIII. század)*. Szerző kiadása (Garab József könyvnyomdája, Cegléd), Budapest.

Kallós Zoltán gyűjtései

Elérhetőség: <http://db.zti.hu/kallos/kallos.asp>

Keszeg Vilmos

2012 *Történetek és történetmondás Detrehemtelepen*. (Emberek és kontextusok, 6.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

Kriza Ildikó

1982 *A legendaballada. Epikai-lírai alkotások az irodalom és a folklór határán*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

KZA = Kolozsvári „Gheorghe Dima” Zeneakadémia Népzenei Archívuma

Kv = Kolozsvári Református Énekeskönyv

MNT II.

1953 Jeles napok. In: Kerényi György (szerk.): *Magyar Népzene Tára II.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1134–1135.

MNTK I.

1988 *A magyar népdaltípusok katalógusa (stílusok szerint rendezve) I.* Összeállította: Dobszay László – Szendrei Janka. Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet, Budapest.

- MTA ZTI = Magyar Tudományos Akadémia, Zenetudományi Intézet
Nicolai, Philip
1599 *Frewden-Spiegel dess ewigen Lebens*. Frankfurt am Main.
- Péter Éva
2008 *Református gyülekezeti énekek az erdélyi írott és szájhagyományos forrásokban*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.
- Pozsony Ferenc
2000 Román kolindák és magyar karácsonyi énekek motívumjegyzései. In: Uő: „*Adok nektek aranyvesszőt...*” *Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 58–83.
- RMDT I.
1958 Csomasz Tóth Kálmán: *A XVI. század magyar dallamai*. (Régi Magyar Dallamok Tára, I.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- RMDT II.
1970 Papp Géza: *A XVII. század énekelt dallamai*. (Régi Magyar Dallamok Tára, II.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- RMKT XVII/2
1962 *Régi Magyar Költők Tára XVII. század/2. Pécseli Király Imre, Miskolczi Csulyak István és Nyéki Vörös Mátyás versei*. Sajtó alá rendezte Jenei Ferenc, Klaniczay Tibor, Kovács József és Stoll Béla. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZ–D–R I. – SZ–D–R II.
1979 Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin: *A XVI–XVII. századi dallamok a népi emlékezetben*. I–II. (Régi Magyar Dallamok Tára) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szenik Ilona
1998 *Adatok néhány karácsonyi kántáló dallamáról*. Előadás a KJNT Ünnepek és hétköznapiak (Kolozsvár, 1998. május 16.) konferencia keretében. Kézirat.
- Volly István
1982 *Karácsonyi és Mária-énekek*. Szent István Társulat, Budapest.

COLINDE DE ORIGINE CĂRTURĂREASCĂ LA MAGHIARII DIN CÂMPIA TRANSILVANIEI

În structura colindatului din Câmpia Transilvaniei s-a păstrat, aproape până azi, un material melodic și textual arhaic. Unor cântece le poate fi atribuită o origine veche, datând încă din secolul al XVI-lea; începând cu acea perioadă și până în secolul XX, repertoriul de colinde s-a îmbogățit continuu cu noi melodii. O importantă categorie stilistică este cea a variațiilor de cântece religioase de comunitate apărute în culegeri din secolul XVI–XVII. De remarcat este faptul că, în procesul de învățare, re-animare și prezentare/performare a versurilor colindelor, transmiterea cântecelor mai vechi și însușirea melodiilor noi se bazează încă pe tradiția orală, și nu pe partituri, chiar dacă variantele lor scrise sau tipărite au un rol important și în prezent.

HUNGARIAN HYMNS IN CAROLS OF THE TRANSYLVANIAN PLAIN

In the structure of the carols from the Transylvanian Plain has survived an old material of tunes and texts. The origin of some songs dates back as far as the 16th century, and from that period to the 19th century the set of songs had been enriched with more and more tunes. In the material collected by the author an important style group is the *Variants of the songs from the hymnals*. The author argues that even if the written or printed forms still have their role in the learning, remembering and singing of Christmas songs, the learning of new tunes or the passing of the old ones to the new generation happens by the well-known oral tradition and not with the help of music sheets.